

DJELO ZA „KAJKAVOLJUPCE I KAJKAVOZNALCE“

Bojana Schubert, *U suton kajkavskoga književnog jezika – Povijesosociolingvistička analiza jezika Ivana Krizmanića, Srednja Europa, Zagreb 2016, 264 str.*

Knjiga Bojane Schubert, *U suton kajkavskoga književnog jezika – Povijesosociolingvistička analiza jezika Ivana Krizmanića*, objavljena u nakladi Srednje Europe, temelji se na doktorskoj disertaciji pod naslovom *Jezik Ivana Krizmanića (povijesno-sociolingvistička analiza)*. Tekst disertacije za potrebe objavljivanja prerađen je i dopunjen, a naslov izmijenjen te kao takav sadrži dozu svojevrsne nostalgije koja je u skladu s temom knjige. Spoznaje iznesene u knjizi plod su višegodišnjega istraživanja književne kajkavštine u 19. stoljeću, povijesosociolingvističke teorije i metodologije te jezika Ivana Krizmanića (1766-1852), jednoga od posljednjih korisnika književne kajkavštine.

Tekst knjige je vrlo razrađen, sadrži brojne cjeline i podcjeline, uz pomoć kojih se pojedine teme minuciozno raščlanjuju. Autorica se ne zadržava samo na filološkoj analizi, već se okreće multidisciplinarnom pristupu, oformljuje višedimenzionalan teorijski okvir istraživanja, u čijem su središtu lingvistika, povijest i sociologija te provodi kompleksnu analizu, uzimajući u obzir i povijesni društveno-politički kontekst. Neke bi teme prelazile postavljeni okvir knjige pa ih autorica samo dotiče i ukazuje na zanimljive mogućnosti za daljnja istraživanja, čime knjiga postaje poticaj za druge proučavatelje na različitim znanstvenim područjima. Tijekom svoga temeljitoga istraživanja, autorica je otkrila i dva do tada nezabilježena rukopisa Ivana Krizmanića, čime je njezina predanost dodatno nagrađena na atraktivan i uzbudljiv način. Otkriće se pokazalo značajnim i stoga što mijenja uvriježeno datiranje Krizmanićeve rada.

Iako znanstvena, knjiga je najvećim dijelom i pitko štivo o jednoj zanimljivoj književnoj i jezičnoj pojavi te specifičnoj osobnosti, koja se ne libi ni u podmaklim godinama mijenjati jezični identitet, što autorica naziva „jezičnim akrobacijama“. Krizmanić, naime, najprije prevodi sa štokavskoga na kajkavski, a onda s kajkavskoga na štokavski. Na prvi pogled takvo jezično ponašanje začuđuje, ali ono je odraz složenih jezičnih prilika u kojima Krizmanić djeluje, što autoričina analiza društveno-političkoga konteksta argumentirano pojašnjava.

Autorica opisuje Ivana Krizmanića kao osobu slobodnoga duha, odgojenu na idejama Francuske revolucije i jozefinizma, koja je skrbila o narodnome jeziku, prevodila antikataličko djelo protestantskoga pisca (*Paradise Lost*) bez izbacivanja spornih dijelova. U svoj je dom primao ljude različita podrijetla, obrazovanja i nazora, čitao zabranjenu literaturu i digao glas za nužne promjene, iako ga je to stajalo „dostojanstvene starosti“. Uzevši u obzir društveni i politički okvir u vrijeme djelovanja Ivana Krizmanića, taj je opis više nego dovoljna preporuka čitateljskoj publici najrazličitijih interesa, jer se radi o личности koja može lako zaokupiti pažnju i zadobiti simpatije kako istraživača, tako i čitatelja. Zanimljiv je detalj da Krizmanić zna, među ostalim, i engleski jezik, o čemu autorica citira Rudolfa Filipovića: “Uvjeta za učenje i poznavanje engleskoga jezika uopće nije bilo, a ipak na početku XIX. stoljeća živio je nedaleko od Zagreba kulturnan čovjek, koji je uz ostale jezike znao i engleski, koji je čitao knjige na tom jeziku i prevodio s engleskog na hrvatski i njemački. To je bio opat bistrički Ivan Krizmanić.”

Knjiga odiše diskretnom naklonošću autorice prema predmetu njezina istraživanja, kao i njezinom profesionalnom i osobnom privrženošću kajkavskom jeziku te opravdanom potrebom da ukaže na dugotrajnu i široko rasprostranjenu predrasudu o kajkavskom jeziku, na njegov značaj u prošlosti i neopravdano zanemarivanje koje je uslijedilo.

Autorica u „Predgovoru“ (str. VII) pojašnjava da je knjiga namijenjena svima koje zanima uspon i pad kajkavskoga književnog jezika uoči njegova konačnog nestanka s hrvatske lingvističke karte, sredinom 19. stoljeća. Preporučuje knjigu studentima kroatistike, kroatologije i lingvistike, koji će se susresti s pomalo drugačijim sociolingvističkim pristupom u povijesno-jezičnim istraživanjima. Zainteresiranih bi se čitatelja moglo pronaći i među povjesničarima jezika, a također i među „kajkavoljupcima i kajkavoznalcima“, smatra autorica, kao i među svima onima koji se žele osvjedočiti o bogatome kajkavskom kulturno-jezičnom stvaralaštvu u 19. stoljeću.

Nakon „Predgovora“ slijedi „Uvod i vodič kroz knjigu“ (str. 1-4), gdje nas autorica upoznaje s onime što nas očekuje među koricama knjige. Navodi razloge marginalizaciji kajkavskoga književnog jezika. Ističe da su njime napisana brojna znanstvena, književna i edukativna djela i priručnici u razdoblju od polovice 16. do polovice 19. stoljeća, ali su, unatoč tome, kajkavske književne teme slabo zastupljene u udžbenicima hrvatskoga jezika te u kroatističkim sveučilišnim programima. Da bismo razumjeli, smatra autorica, zašto je jedan dio hrvatskoga naroda „lišen objektivne obavijesti o svome književno-kulturnom naslijeđu“, treba se vratiti u tridesete godine 19. stoljeća i proučiti povijesno-političke i društvene okolnosti koje su tome pogodovale. Istodobno s odabirom štokavštine kao osnovice književnog jezika svih Hrvata, počinje i negativno markiranje kajkavskoga književnog jezika te ga se odriču i mnogi kajkavci koji su pristali uz ilirski pokret, a neki se o njemu i javno negativno očituju. Situacija se, navodi Schubert, unekoliko mijenja u 20. stoljeću kad je zaživjela kajkavska dijalektna književnost, ali o starim se kajkavskim autorima i dalje malo piše. Među onima koji su pokušali vratiti dignitet kajkavštini jezikoslovci su poput Stjepana Ivšića te književnici poput Miroslava Krleže, Frana Galovića i Ivana Gorana Kovačića, a autorica navodi i brojna imena koja su posljednjih nekoliko desetljeća zaslužna za revalorizaciju djela pisanih kajkavskim književnim jezikom.

Autorica naglašava da, unatoč brojnim obrađenim temama, „ipak se o kajkavskome jeziku može i mora još govoriti“. Da bi se u budućnosti mogla napraviti sinteza kajkavskoga jezika, na svim jezičnim razinama, potrebno je istražiti zapostavljene gramatike i književna djela. I sama daje doprinos u tom smjeru te u radu želi prikazati jezičnu varijantnost u prijevodnim djelima jednoga od posljednjih kajkavskih autora, Ivana Krizmanića, u okviru povijesno-političkih, društvenih i (više)jezičnih okolnosti u kojima je stvarao. Autorica navodi da je bio višejezična osoba, prevoditelj na kajkavski i štokavski književni jezik, djela pisanih engleskim, njemačkim, latinskim, štokavskim i kajkavskim književnim jezikom te da je njena namjera rasvijetliti jezični identitet autora koji je stvarao u vrijeme velikih društvenih promjena u Europi (između Francuske revolucije 1789. i građanskih pokreta 1848), u višejezičnom okruženju, te u vrijeme borbe za uvođenje narodnoga jezika u administraciju i obrazovanje. U središte istraživanja stavlja Krizmanićeva djela pisana narodnim jezicima – kajkavskim i štokavskim.

Autorica najavljuje kako će nastojati odgovoriti na razna pitanja o životu, radu i jeziku Ivana Krizmanića, koja su u kroatističkoj literaturi ostala otvorena, a na koja se ne može odgovoriti unutar samo jedne humanističke discipline, nego uspostavom višedimenzionalnog teorijskog i metodološkog okvira. Napominje kako joj se vrlo prikladnom čini

„povijesna sociolingvistika, kao međustrukovna disciplina koja obuhvaća lingvističke, povijesne i sociološke pristupe“. Ukratko navodi daljnja poglavlja i njihov sadržaj.

Slijedi poglavlje „Teorijska i metodološka polazišta istraživanja“ (str. 5-47), na početku kojega autorica pojašnjava status kajkavskoga književnog jezika prije i nakon 30-ih godina 19. stoljeća (o čemu je već bilo govora u „Uvodu“) te zaključuje kako su ilirci utjecali na promjenu statusa jezika u čitavome društvu sjeverozapadne Hrvatske.

Glavnina Krizmanićeva stvaralaštva na narodnome jeziku nastala je u pretpreporodnom razdoblju, a odlikuju ga stara kajkavska grafija i kajkavski književni jezik – na njega prevodi i sa štokavice. Sredinom 30-tih godina 19. stoljeća upoznaje se s ilircima i u djelima nastalima od 1835. do 1841. mijenja vizualni identitet jezika – preuzima Gajevu grafiju, iako i dalje piše kajkavskim književnim jezikom. No, 1842. godine, kad ilirizam postaje i politički program s osnovanom političkom strankom i brojnim kulturnim i gospodarskim institucijama, a ilirska je štokavština već opisana u dvjema gramatikama i rječniku, Krizmanić, u dobi od 78 godina, opet mijenja jezični identitet i počinje pisati ilirskom štokavštinom, prevodeći na nju s kajkavskog.

Autorica napominje da joj je cilj proučiti jezičnu varijaciju na fonološkoj i morfološkoj razini u Krizmanićevim radovima pisanima narodnim jezicima, unutar svakoga teksta i unutar cjelovitih korpusa, s kontrastivnim osvrtom na njegove prijevode s jednoga hrvatskog idioma na drugi. Napominje da promjena u jeziku nije moguća bez sudjelovanja jezične zajednice i bez njezine ukorijenjenosti u konkretnom vremenu i prostoru te da proučavanje odnosa između jezika i zajednice dovodi do rezultata. Stoga će promjene u Krizmanićevu jezičnom ponašanju i sama pokušati povezati s izvanjskim faktorima te će se u radu baviti i društvenom poviješću jezika i povijesnim kontekstom u kojem je došlo do jezičnih varijacija. Budući da je Krizmanić stvarao u kajkavskom prirodnom okruženju, njemačkom društvenom okruženju, latinskom radnom okruženju i štokavskom društvenom i ideološkom okruženju, podrazumijevaju se nužnost interdisciplinarnog pristupa, slojevit teorijski i metodološki okvir, pojašnjenje osnovnih pojmova lingvističkih disciplina i poddisciplina koje će pomoći sagledati varijantnost Krizmanićeva jezika u kulturnom i društvenom prostoru – sociolingvistike, kontaktne lingvistike, teorije prevođenja, torije standardnih jezika i povijesne sociolingvistike.

U podcjelini „Jezik i društvo“ (str. 7-34) autorica navodi da je društveni aspekt jezika bio predmetom pozornosti brojnih jezikoslovnih disciplina kroz povijest. No, tek je sredinom 20. stoljeća osmišljena disciplina koja jezik i društvo povezuje na sustavan način – sociolingvistika, čija je glavna figura Amerikanac William Labov. On je 60-tih godina započeo niz istraživanja jezičnih u odnosu na društvene varijacije te je promijenio poimanje načina na koji govornici upotrebljavaju jezik. Pridonio je i razrješavanju Saussureova paradoksa, odgovorivši na pitanje kako je moguće da se govornici mogu služiti jezikom ako se on neprestano mijenja. Autorica iznosi još niz detalja vezanih za Labovljeva istraživanja, pojašnjava i pojam varijabli te donosi definicije sociolingvistike i najavljuje kako će u nastavku rada istraživati varijantnost u jeziku Ivana Krizmanića.

Slijede podcjeline: „Društvena povijest jezika“ (koja se odnosi na proučavanje povijesti jezika kao društvene institucije); „Jezik i moć“ (tom se sintagmom označuje odnos između upotrebe određenoga tipa jezika pojedinca i njegova pristupa moćnim i utjecajnim društvenim položajima, a u tom će se kontekstu u knjizi govoriti o statusu i položaju kajkavskoga književnog jezika u 19. st. s naglaskom na negativno markiranje za njegova trajanja i nakon jezične smrti); „Jezik i identitet“ (u višekulturalnom društvu koje se sastoji

od nekolicine etničkih grupa jezik je najvažnije obilježje kulturnih razlika te može postati i najvažnijim simbolom etničkoga identiteta, što će se istražiti na primjeru Ivana Krizmanića koji u dva navrata mijenja svoj jezični identitet, ponajprije zbog društvenih gibanja); „Jezici u dodiru“ (engl. *Language contact*, predstavlja promjene u jednome jeziku koje nastaju zbog utjecaja drugoga jezika s kojim su govornici u kontaktu, a u ovome je radu, u ovom kontekstu, u fokusu višejezičnost obrazovanih Hrvata prve polovice 19. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, s naglaskom na Krizmaniću koji u svojstvu prevoditelja predstavlja mjesto jezičnoga dodira); „Dvojezičnost i višejezičnost“ (autorica pojašnjava pojam dvojezičnosti i višejezičnosti, navodi tipove višejezičnosti, te napominje da je Ivan Krizmanić također višejezičan pojedinac); „Diglosija“ (koju je kao zasebnu pojavu prepoznao američki lingvist Charles Ferguson 60-tih godina 20. stoljeća te ju je definirao kao stabilno društveno stanje u kojem postoje visoka – ona koja se uči u školi – i niska jezična varijanta – svačiji materinji jezik); „Posljedice jezičnoga dodira“ (nakon što dva jezika dođu u kontakt, bilo u samome pojedincu, bilo na razini jezičnih zajednica, najčešće dolazi do promjena u jednome ili u oba jezika, navodi autorica, ne ulazeći u detaljno razlaganje ove teme jer kontaktnolingvistička teorija i metodologija nisu u središtu interesa njezina rada, no navodi tri razine realizacije jezičnih dodira i zaključuje da se na primjeru Ivana Krizmanića mogu promatrati razine govora i jezika, ali i jezičnoga razvoja); „Jezik i prevođenje“ (autorica se ukratko osvrće na postavke i pojmovlje iz teorije prevođenja); „Književni prijevodi“ (iako je umjetničko prevođenje deklarativno dijelom lingvističke teorije prevođenja, našlo se izvan okvira znanosti o prevođenju, pojašnjava autorica, te nadalje razmatra razinu slobode kod prevođenja, preduvjete za postizanje ekvivalencije, preduvjete potrebne da bi se bilo dobrim prevoditeljem te mogućnost postojanja rječnika kojima se u prijevodima mogao služiti Ivan Krizmanić, zaključivši kako je „prevođenje za male narode u kulturnom pogledu važnije nego za brojčano velike i prostorno raširenije, a za male jezike prijevodi su bitni elementi njihova razvoja i standardizacije“ te da u tom kontekstu valja vrednovati prevoditeljska nastojanja Ivana Krizmanića); „Jezik i norma“ (autorica pojašnjava pojmove *norma*, *književni i/ili standardni jezik*, *kajkavski književni jezik*); „Ideologija standardnoga jezika“ (jezgru te ideologije čine *jezična ispravnost* te *hijerarhizacija varijeteta*); „Kajkavski književni jezik“ (autorica navodi razne nazive za jezik kojim su pisali stariji kajkavski pisci te napominje da će u svome radu upotrebljavati uvriježene nazive *kajkavski književni jezik* i *književna kajkavština*; pojašnjava da se pod nazivom *kajkavski književni jezik* podrazumijeva „idiom kojeg čine kajkavska dijalektna osnovica i civilizacijsko-jezična nadgradnja, a kojim se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (...) pisalo i na kojem se objavljivalo, uglavnom starom kajkavskom grafijom, od polovice 16. do polovice 19. stoljeća“, te nadalje razmatra kajkavske jezične osobine i faze u razvoju i trajanju kajkavskog književnog jezika, analizirajući potom što sami kajkavski slovničari smatraju predmetom opisa u svojim gramatikama).

Slijedi poglavlje „Povijesna sociolingvistika – interdisciplinarni pristup“ (str. 35-47) koje donosi nekoliko sadržajnih podcjelina.

„Razvoj discipline“ (Povijesna se sociolingvistika razvija od 80-tih godina 20. stoljeća, počevši s pionirskim radom Suzanne Romaine *Socio-historical linguistics: its status and methodology*. Jedan je od glavnih ciljeva povijesne sociolingvistike rekonstrukcija jezika u društvenom kontekstu, a u cilju toga istražuju se *makrorazina* i *mikrorazina*. Povijesna je sociolingvistika izrazito interdisciplinarno područje koje se povezuje s povijesnom lingvistikom i sociolingvistikom, ali je s vremenom prerasla u disciplinu koja ima vlastite

ciljeve, teoriju i metodologiju. Autorica donosi i prikaz na kojem je vidljivo da je povijesna sociolingvistika povezana s cijelim nizom humanističkih i društvenih disciplina)

„Povijesna sociolingvistika u odnosu na sociolingvistiku i u odnosu na povijesnu lingvistiku“ (Autorica donosi tablicu koja pokazuje razliku između povijesnociolingvističkih istraživanja i sociolingvističkih istraživanja suvremenoga jezičnoga stanja)

„Istraživanje varijacije u jeziku pojedinca“ (Svaki pojedinac ima svoj jezični repertoar koji se kroz život mijenja i proširuje komunikacijom. Nadalje, autorica razlaže varijabilnost, navodeći da je se najbolje može shvatiti na apstraktnoj razini, kao djelovanje dviju sila – radikalne i konzervativne, i spominjući teoriju *tug-of-war* Kormija Anipe. Saznajemo također da, s obzirom na varijantnost i jezičnu promjenu, jedan te isti govornik može biti *inovator, kolebljivac i konzervativac* u isto vrijeme)

„Književni izvori u povijesnociolingvističkim istraživanjima“ (Autorica govori o metodološkim izazovima s kojima se u početku susretala povijesna sociolingvistika, poput težnje k primjeni Labovljeve statističke kvantitativne metode na istraživanje povijesnih materijala što nije uvijek moguće – Labov upozorava da pisani izvori ne mogu predstaviti cjelovitu i realnu jezičnu sliku zajednice u određenu vremenu i prostoru, jer su u prošlosti pisali uglavnom školovani muški pripadnici viših slojeva. U početku su se povijesni sociolingvisti trudili pronaći pisani korpus najbližiji govornom jeziku, a to su sudski zapisnici, privatna pisma, dramski tekstovi, dok su književni tekstovi ocijenjeni kao neadekvatni. Autorica također navodi i da su brojna istraživanja pokazala neprimjerenost Labovljeva pristupa te mu suprotstavlja zamisli Kormija Anipe)

„Teorijske i metodološke dvojbe“ (Autorica navodi probleme s kojima se susreće većina istraživača – kvantitativno nedostatan sačuvani korpus za istraživanje varijantnosti i jezične promjene i nedostatak izvora za povijesno-društvenu rekonstrukciju makrorazine. Pojašnjava uobičajene procedure analize varijabli u povijesnoj sociolingvistici te napominje kojima će se i sama služiti u svome radu. Promatrat će 32 godine u Krizmanićeve radu, ali ne očekuje da će se na osnovi jezične varijabilnosti moći zaključiti o promjeni u kajkavskom jeziku općenito, jer je za to potrebno napraviti mikroanalize jezika drugih kajkavskih autora. Zaključuje kako se jezične promjene ne događaju naglo i uvijek im prethodi varijantna upotreba jezika, koja je ponekad odlikom kontinuiteta i jako dugo neće, ili uopće neće, dovesti do jezične promjene)

„Povijesnociolingvistička istraživanja u svijetu i kod nas“ (Autorica navodi neke od brojnih studija u svijetu i u nas, naglašavajući da su izvori za takav tip istraživanja vrlo različiti – od srednjovjekovnih rukopisa, preko privatne korespondencije, dnevnika, književnih izvora pa do jezika novina. Studije uključuju istraživanje varijantnosti na grafijskoj, fonološkoj, morfološkoj, leksičko-semantičkoj, pragmatičkoj razini, kao i istraživanja koja se provode s obzirom na dob, spol i društvenu klasu pisca/govornika. Autorica smatra da su za taj rad najzanimljivija istraživanja utemeljena na književnim jezičnim izvorima, kakvima se bavio Kormi Anipa, a navodi i još neke radove koji su upotrebljavali teoriju i metodologiju povijesne sociolingvistike, poput radova Anite Peti-Stantić, Alexandra D. Hoyta, Kristiana Novaka i Vuka-Tadije Barbarića)

Slijedi poglavlje „Opis metodologije i ciljeva istraživanja“ (str. 49-54), u kojem autorica navodi kako njezino istraživanje uključuje analizu društvene povijesti kajkavskoga književnoga jezika za života Ivana Krizmanića, analizu jezične varijacije unutar pojedinih Krizmanićevih prijevoda napisanih kajkavskim književnim jezikom i u cjelokupnom korpusu, na grafijskoj, fonološkoj, morfološkoj razini, u usporedbi s jezičnim oblicima iz

kajkavskih tekstova druge polovice 18. stoljeća i s posljednjom kajkavskom slovnicom, koja pripada u mikrosociolingvistički tip istraživanja, te kontrastivnu analizu kajkavskoga književnog jezika i ilirske štokavštine, na primjeru Krizmanićevih prijevoda *Ogenj vu Rimu* i *Pogor u Rimu*.

Ovo poglavlje sadrži i „Faze rada i korpus“, što uključuje „Opis faza rada“ te podjelinu „O Krizmanićevu korpusu na narodnim jezicima“. Autorica pojašnjava da je istraživanje uključivalo kritičko čitanje domaće i strane literature iz povijesti te iz povijesti hrvatskoga jezika u 19. stoljeću, kako bi se Krizmanićevi prijevodi smjestili u kontekst. Jezično djelovanje Ivana Krizmanića analizira se u četiri cjeline, i to kronološki i prema mjestu boravka. Uspoređuju se njegovi biografski podaci s povijesnim činjenicama promatrana vremena, kako bi se objasnili njegovi jezični odabiri. Krizmanićevo je prevoditeljsko djelovanje promatrano u kontekstu suvremene mu književnosti na narodnim jezicima u civilnoj Hrvatskoj. Pokušalo se objasniti ulogu i status svakoga jezika kojim je Krizmanić pisao ili kojemu je bio izložen.

Nadalje je, pojašnjava autorica, bilo potrebno pronaći Krizmanićeve prijevode u knjižnicama i arhivima, uz pomoć informacija iz postojeće literature ili kataloga. Tijekom toga su procesa pronađena dva do sada nepoznata rukopisa. U svrhu istraživanja valjalo je sve prijevode transliterirati i učiniti računalno pretraživima, a za obradu je podataka upotrijebljen program *Concordance*. Autorica zaključuje kako su za analizu jezične varijantnosti na mikrorazini potrebne i klasične metode proučavanja pisanih spomenika: filološka i tekstološka.

Autorica navodi da u ovoj analizi, iz praktičnih razloga, nisu obuhvaćene sve varijable primijećene tijekom čitanja i filološke analize tekstova, nego samo odabrane koje će se istražiti na grafijskoj, fonološkoj i morfološkoj razini.

U korpus za analizu jezika Ivana Krizmanića uključeni su svi njegovi pronađeni tekstovi koji su uglavnom prijevodnog karaktera (uz jedan originalan list na kajkavskome književnom jeziku te prijevod i originalan list na štokavskom). Autorica donosi popis djela uz skraćene naslove, godine nastanka i jezik s kojega su tekstovi prevedeni te najavljuje da će Krizmanićevo prevoditeljsko stvaralaštvo iscrpnije prikazati na drugome mjestu u radu.

Slijedi poglavlje „Pogled odozgo – povijesno-političke, jezične i društvene okolnosti za života Ivana Krizmanića“ (str. 55-125). Autorica napominje kako je „na samome početku makrorazinskog istraživanja potrebno smjestiti život Ivana Krizmanića u povijesno-politički, društveno-kulturni i jezični okvir kako bismo bolje razumjeli koje su izvanjezične silnice utjecale, ili mogle utjecati, na njegov jezični identitet, a time i na njegovo prijevodno stvaralaštvo“. Navodi autore koji su do sada pisali o Ivanu Krizmaniću. Smatra da se Krizmanićev život može sagledati unutar četiri cjeline, a u svakoj će se njegovi biografski podaci povezati s povijesnim, političkim, društvenim, kulturnim i jezičnim realnostima promatrana vremena.

Prva takva cjelina nosi naslov „Odrastanje i školovanje u Habsburškoj Monarhiji (1766-1792)“ (str. 56-60). Saznajemo da se Ivan Krizmanić rodio 1766. na imanju Vučja Gorica, kod Huma na Sutli, kao četvrto od petnaestero djece, a imanje je njegov otac dobio od grofova Rattkaya Velikotaborskih, za službu provizora. Autorica nas ukratko upoznaje i s općim prilikama u Habsburškoj Monarhiji, a dosta pažnje posvećuje i jezičnoj politici u toj državnoj tvorevini kako bi pojasnila jezične odabire Ivana Krizmanića. Naglašavaju se višejezičnost i višekulturnost te nejednak status raznih jezika u društvu, iz čega proizlazi da je jezik povezan s društvenom moći. Jezik ima širu upotrebu u više domena, a ako su

te domene društveno ili politički jake, tada neizbježno dolazi do „asimetričnih odnosa društvene moći jezika, a time i njihovih govornika“. U slučaju Habsburške Monarhije, njemački je bio jezikom privilegiranog društvenog sloja, jezikom države i njezinih institucija te se „ponašao kao standardni jezik, dok su drugi jezici i dijalekti svedeni uglavnom na privatnu upotrebu“.

U civilnoj Hrvatskoj pretpreporodnoga i preporodnoga razdoblja društvo je također bilo višejezično te su se upotrebljavali kajkavski, latinski i njemački jezik (poslije 1835. i ilirski štokavski), a jezici su se razlikovali po statusu i po funkciji.

Krizmanić se školuje u gimnazijama u Varaždinu i Zagrebu, odlučuje se za svećeničko zvanje i 1779. prima i prvu tonzuru, sa samo 13 godina. Nastavlja školovanje na bečkoj bogosloviji, studirajući filozofiju na Hrvatskom kolegiju. Tijekom školovanja Krizmanić je naučio latinski, njemački, francuski i engleski jezik. Školovanje je završio na teološkom studiju u Pešti. Studij je završio 1789, od Maksimilijana Vrhovca dobio je višu tonzuru te je služio prvu misu u Taborskom. Također, po Vrhovčevoj preporuci odlazi u Peštu kao pročelnik teološkog studija, a 1791. postaje profesorom crkvene povijesti u zagrebačkom sjemeništu.

Druga je cjelina naslovljena „Boravak u Sv. Križu Začretju (1792-1818)“ (str. 60-79). U navedenome je mjestu Krizmanić bio župnikom. Autorica ukratko razmatra velike promjene na europskoj društvenoj i političkoj sceni gdje je, nakon Francuske revolucije 1789. godine, počelo novo doba europske povijesti, a „jedna je od najvažnijih posljedica Revolucije razvoj građanskoga društva, a time i nacionalnih pitanja“. Glede situacije u civilnom dijelu sjeverne Hrvatske, autorica ističe da je to većinom bilo „agrarno društvo uvelike zaostalo u modernizaciji“, te da je „stanovništvo pretežno živjelo u manjim seoskim naseljima i bilo uglavnom nepismeno“. Društvene elite stvaraju osjećaj pokrajinske pripadnosti u obliku „horvatstva (...), slavonsstva ili dalmatinstva“. Sjeverozapadni je hrvatski prostor, ističe autorica, bio najrazvijeniji u smislu čuvanja svijesti o hrvatskoj kulturnoj i povijesnoj cjelini, o čemu će, najavljuje, više govoriti na drugome mjestu u knjizi. Što se tiče jezične situacije, autorica navodi da su se u drugoj polovici 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj upotrebljavala tri jezika – kajkavski, latinski i njemački, s tim da je kajkavski bio jezikom svakodnevnice komunikacije, ali i građansko-pravnih ugovora, kraljevskih odredbi i drugih službenih dokumenata. Na tome su se jeziku objavljivala i književna, znanstvena i edukativna djela te priručnici.

Ulogu latinskoga kao jezika komunikacije, obrazovanja i znanosti, do kraja 18. stoljeća preuzeo je njemački jezik. Jezična je situacija zamršena i to je okvir u kojem je Ivan Krizmanić počeo pisati najprije na njemačkom, a onda i na kajkavskom književnom jeziku. Autorica analizira i ulogu i status svakog od navedenih jezika u civilnoj Hrvatskoj. Njemački je jezik od kraja 18. stoljeća imao status društveno prestižnoga jezika koji se koristio u svakodnevnoj komunikaciji, administraciji, vojsci, kulturnom životu, ali je i jezik plemstva i inteligencije. Autorica naglašava kako je dinastija odabrala njemački jezik zbog normiranosti i bogate kulturne i književne baštine, „s namjerom da jedinstveni jezik bude jedan od integrativnih čimbenika države“ te joj je cilj bio „održanje dinastije na vlasti i povezivanje države u jaču cjelinu, a ne germanizacija temeljena na nacionalizmu“. Nadalje, autorica govori o hrvatsko-njemačkim jezičnim vezama, zakonskim odredbama vezanima za obrazovanje po pitanju jezika te razmatra i tiskovine na njemačkom jeziku.

Autorica nadalje piše o statusu i ulozi mađarskoga jezika, iako napominje kako u literaturi i sačuvanome korpusu Ivana Krizmanića nema naznaka da ga je znao i upotrebljavao,

ali smatra da je potrebno što bolje rasvijetliti jezične prilike u kojima je Krizmanić živio i djelovao. Unatoč dugotrajnim hrvatsko-mađarskim vezama, u hrvatskim je govorima ostalo vrlo malo hungarizama, a u standardnome ih jeziku gotovo i nema. Preuzimanje mađarskih leksičkih elemenata u hrvatski jezik traje od kraja 12. do najkasnije 17. stoljeća „tako da većina hungarizama u hrvatskome jeziku pripada najstarijem, predstandardnom sloju posuđenica (...) koji je nastao kao posljedica stvarnog, neposrednog doticaja govornika“. Postoje i hungarizmi u kajkavskoj crkvenoj terminologiji do 15. stoljeća te prevedenice u 18. i 19. stoljeću (najviše na području nazivlja u administraciji, pravosuđu, vojsci, željeznici i pošti). Autorica zaključuje da se stav prema preuzimanju mađarskih leksičkih elemenata u povijesti hrvatskoga jezika mijenjao ovisno o aktualnim hrvatsko-mađarskim odnosima te da mađarski nije imao istaknut status u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kakav je imao njemački jezik. Znali su ga uglavnom „plemići i političari koji su se njime služili za osobni probitak“.

Latinski je, pak, jezik igrao trojaku ulogu u životu Ivana Krizmanića – univerzalni je jezik Crkve, u Hrvatskoj onoga vremena imao je ulogu štita od mađarizacije i germanizacije te je do 1849. bio službeni jezik visokoškolske nastave te udžbenika i znanstvenih djela. Do polovice je 19. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bio jezik kulture i znanosti viših društvenih slojeva te simbolom plemstva kao skupine obrazovanih ljudi. No, osim klerika i plemića, njime od 19. stoljeća vladaju i školovani građani, jer je bio jezikom gimnazija i visokih škola – poznavala ga je većinom muška populacija. Autorica zaključuje da je latinskim govorio elitni, mali krug ljudi koji su imali pristup kulturi i obrazovanju, a kao takav nedostižan je seljaku i smetao je homogenizaciji hrvatskoga društva sredinom 19. stoljeća te je 1847. godine zamijenjen hrvatskim jezikom. No, to ne znači da je izgubio značenje budući da je, uz njemački i hrvatski, ostao jezikom Crkve, obrazovanja i znanosti.

Na kraju, autorica razmatra status i ulogu kajkavskoga književnog jezika, četvrtog pisanog jezika koji je za Krizmanićeva života bio u upotrebi u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Za temu kojom se bavi, ističe autorica, najvažnija je treća faza u razvoju kajkavskoga književnog jezika (1779-1836) kad je Krizmanić napisao osam od ukupno devet rukopisa na kajkavskom jeziku. Autorica nadalje nabraja udžbenike za čitanje i pisanje kajkavskoga jezika, koji postoje još od sredine 18. stoljeća, te navodi i djela napisana na kajkavskom književnom jeziku nastala do 1818. godine – do kraja Krizmanićeva boravka u Sv. Križu Začretju. Na osnovu pregleda djela, autorica zaključuje da se krajem 18. i početkom 19. stoljeća kajkavskim književnim jezikom pisala, uz nabožnu, i svjetovna književnost, pravopisi, udžbenici, razni priručnici te povijesna, pravna i znanstvena djela. Odmicanjem 19. stoljeća kajkavski jezik dobiva sve važniji status u društvu te je 1832. godine uveden na Kraljevsku akademiju znanosti kao sveučilišni predmet. Do 1836. ilirci su pisali kajkavskim jezikom, a kasnije ilirskom štokavštinom što, naravno, ne znači da su štokavskim i govorili u svim domenama jezične uporabe, naglašava autorica.

Od 10. broja „Danice ilirske“ iz 1836. godine, kajkavski je jezik zamjenjivan ilirskom štokavštinom, što znači i početak kraja upotrebe ovoga jezika te srozavanje njegova društvenog statusa.

U ovome dijelu, autorica govori i o jezičnoj klimi u pretpreporodno vrijeme, na primjeru triju javnih osoba iz sjeverozapadne Hrvatske, Josipa Šipuća, Maksimilijana Vrhovca i Antuna Mihanovića. Kao primjer kajkavskih pisaca koji su pružali otpor unošenju štokavskih jezičnih oblika u kajkavski književni jezik navodi Tomaša Mikloušića te Ignaca Kristijanovića.

Na kraju ovoga dijela knjige, o boravku Ivana Krizmanića u Sv. Križu Začretju, autorica navodi kako je njegovo stvaralaštvo sačinjeno većinom od prijevoda, koje istraživač Vladoje Dukat dijeli na dvije grupe (njemačku i hrvatsku) dok sama autorica smatra da ga se treba dijeliti u četiri grupe (njemačku, književnokajkavsku, latinsku i štokavsku). Autorica se bavi i datiranjem Krizmanićeva stvaralaštva, upozorava na informacije koje su promakle prethodnim istraživačima te navodi kako je tijekom istraživanja otkrila, dosad u literaturi nezabilježen, rukopis Ivana Krizmanića (*Pogor u Rimu*). Smatra da se radi o velikomu otkriću za temu rada, jer mijenja datiranje Krizmanićeva djelovanja, a također i omogućuje iščitavanje promjene u Krizmanićevu jezičnom identitetu. Ujedno je to i posljednji poznati nam rukopis Ivana Krizmanića na hrvatskom jeziku.

Na kraju te cjeline, autorica nas upoznaje s tekstom *Palafox generalu Lefebureu* iz 1809. godine, koji je Ivan Krizmanić preveo s njemačkoga na kajkavski književni jezik. Taj tekst autorica smatra „donjim rubnikom Krizmanićeve upotrebe kajkavskoga književnog jezika“ te pojašnjava razloge koji su mogli svećenika, kajkavca, koji je tijekom života i procesa obrazovanja bio podvrgnut dominantnom njemačkom jeziku, jeziku kulture i društvenoga prestiža, nagnati da u 44. godini počne učiti kajkavski književni jezik i to uz pomoć njemačkog i latinskog.

Naslov „Boravak u Mariji Bistrici (1818-1848)“ (str. 80-120) predstavlja treću cjelinu u razmatranju života Ivana Krizmanića. Podcjelina pod nazivom „Povijesno-političke i društvene okolnosti“ donosi osvrt na opće povijesno-političke i društvene prilike na razini Europe, Monarhije i Hrvatske, za koje autorica smatra da su imale utjecaja na Krizmanićev jezični identitet. „Jezično pitanje za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda“ bavi se jezičnim prilikama te se naglašava kako se nacionalni identitet u Ugarskoj i Hrvatskoj gradio na jezično-kulturnom identitetu, pri čemu je važna standardizacija jezika jer „u svjetlu romantičarskih humboldtovsko-herderovskih poistovjećivanja jezika i naroda, standardni jezik postao je sredstvo grupne identifikacije i diferencijacije prema drugim skupinama“. Jezik postaje potvrda nacionalnoga identiteta i važan integracijski element hrvatske nacije. Tridesetih je godina 19. stoljeća pojačan interes za standardizaciju hrvatskoga jezika baš u sjevernoj Hrvatskoj, koja je bila središte preporodnih gibanja. Autorica razmatra i ulogu štokavskog književnog jezika te navodi da su ilirci radikalno promijenili odnos prema tomu domaćem idiomu čija je društvena uloga u početku 19. stoljeća, barem u kajkavskoj Hrvatskoj, bila slaba. Ilirci su počeli objavljivati sve više djela iz starije hrvatske književnosti, napisanih štokavskim idiomom, trudili su se oko jezikoslovnih priručnika, a književnu su štokavštinu afirmirali u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i književnim radom. Autorica donosi i popis djela nastalih u ovome razdoblju.

Slijedi razmatranje statusa kajkavskoga književnog jezika. Do 1835. godine u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, uz njemački i latinski, sve se više upotrebljavao i kajkavski književni jezik koji je širio domene uporabe. Autorica je u prethodnim poglavljima pisala o važnim književnim i znanstvenim djelima koja su nastala na kajkavskom književnom jeziku do 1818. godine, a sada opisuje bogato kajkavsko stvaralaštvo od 1818. do 1848. Posvećuje dosta mjesta Tomašu Mikloušiću, plodnom literarnom radniku koji je sve do smrti, 1833. godine, bio književni vođa kajkavske Hrvatske i zalagao se za čist kajkavski jezik, bez uvođenja štokavskih jezičnih elemenata. Autorica napominje da su, osim brojnih književnih djela, stari kajkavski autori pisali i djela znanstvene tematike – povijesna, geografska i pravna. Unatoč tome što je kajkavski književni jezik do ilirizma proširio svoje domene upotrebe, s ilirskom implementacijom književnog jezika utemeljenog na štokavskim govo-

rima i djelima pisanim štokavskim književnim jezikom, dolazi do negativnoga markiranja kajkavskoga književnog jezika. Ilirci su se „dakle odrekli kajkavskoga književnog jezika u trenutku kad on već ima znatnu tradiciju i normiran je do te mjere da se njime mogu pisati stručni radovi“, navodi autorica. Već je napominjala razloge zbog kojih su ilirci odabrali štokavštinu kao temelj književnoga jezika svih Hrvata, a sada piše o posljedicama toga odabira te navodi: protivljenje uvođenju štokavštine od strane kajkavskih pisaca, klerika i političara te negativno markiranje kajkavskoga književnog jezika. Naglašava da nije posve jasno zašto su se ilirci na tako oštar način postavili prema kajkavskom književnom jeziku, a možebitne uzroke odbojnosti iliraca vidi u tome što su kajkavski jezik prigrlili crkveni ljudi, zagovornici feudalizma i starog klasnog poretka. Također, zagovaratelje kajkavštine povezivali su i s mađaronskom politikom. Protukajkavsku kampanju vodili su i znameniti strani slavisti poput Šafarika.

Pod naslovom „Stavovi o kajkavštini u drugoj polovici 19. i u 20. stoljeću“ autorica razmatra kako se negativni stavovi o kajkavskome književnom jeziku i kajkavskim govorima produbljuju, nekritički preuzimaju i učvršćuju, a riječi kojima se referiralo na kajkavski jezik doista su bile teške: „kaljuža jezična bazjaštva“ (Velimir Gaj), „Hvala bogu, hrvatske kajkavske književnosti više neima“ (Ivan Milčetić). Ozračje khuenovske ere, smatra autorica, nije bilo naklono zagovarateljima obogaćivanja književne štokavštine kajkavskim i čakavskim oblicima. No, bilo je i drugačijih gledišta pa su tako kajkavske oblike u hrvatskoj književnosti javno zagovarali Veber, Šenoa i Matoš te Vatroslav Jagić. Početkom 20. stoljeća nekoliko je pjesnika pisalo kajkavskim idiomom – Matoš, Galović, a za rehabilitaciju kajkavskoga, kao jezika književnosti, najzaslužniji je Miroslav Krleža sa svojim *Baladama Petrice Kerempuha*.

Negativno je markiranje dovelo do slabijeg proučavanja književne kajkavštine u 20. stoljeću, ali autorica navodi i primjere Josipa Vončine i Olge Šojat, zaslužnih za buđenje interesa za kajkavsku jezičnu baštinu u hrvatskoj filologiji. Pozitivnoj reafirmaciji doprinosi i *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* koji izlazi od 1984. godine. Autorica navodi i primjere udruga koje se bave očuvanjem baštine kajkavskoga jezika, ali napominje i kako je interes za kajkavštinu i staru kajkavsku književnost danas u hrvatskom sustavu obrazovanja nikakav. Posljedica je da je „kajkavski danas nestandardiziran i društveno marginaliziran“.

Slijedi naslov „Uloga Ivana Krizmanića u hrvatskome narodnom preporodu“. Saznajemo da je Ivan Krizmanić 1818. godine prešao u Mariju Bistricu, gdje je bio župnikom sljedećih trideset godina. Godine 1829. preuzima brigu o dvjema nećakinjama od kojih će se jedna, Paulina, udati za Ljudevita Gaja. Krizmanić se i prije preporoda družio s mnogim budućim preporoditeljima, a Marija Bistrica je u njegovo vrijeme postala važnim stjecištem preporoditelja, što zbog osobe samoga Krizmanića, što zbog obitelji njegovih nećakinja – Štauduar i Gaj, koje privlače mnoge goste.

Krizmanić je bio zainteresiran za ilirska kretanja te među ilircima cijenjen, napominje autorica. U početku mu se nije sviđjelo odbacivanje kajkavskoga književnog jezika i kajkavske grafije. Tek je 1842. godine Krizmanić prvi put (u 77. godini) napisao tekst na ilirskoj štokavštini. Autorica napominje da je, unatoč ilirizmu, uloga njemačkoga jezika i dalje vrlo istaknuta u hrvatskom društvu toga vremena te je i Krizmanić s ilircima do kraja života razgovarao i na njemačkom jeziku.

U podcjelini „Prevoditeljsko djelovanje Ivana Krizmanića“ autorica podsjeća na stav da Krizmanićevo stvaralaštvo treba podijeliti na četiri, a ne na dvije grupe po jezicima,

kako je dosad bilo uobičajeno. Navodi radove podijelivši ih u one na njemačkom, na kajkavskom književnom, na latinskom jeziku te one na ilirskoj štokavštini, s tim da se unutar svake cjeline radovi dijele još i na podgrupe.

Slijede detaljna razmatranja tekstova Ivana Krizmanića: *Ogenj vu Rimu* iz 1820. (priča o velikom požaru koji je zahvatio Vatikan u 16. stoljeću, uvezan zajedno s novootkrivenim tekstom *Pogor u Rimu*); *Raj zgubljen* iz 1827. (prijevod *Paradise Lost*, Johna Milтона, s engleskoga, što je samo po sebi neobično za Krizmanićevo vrijeme; taj su prijevod općenito vrlo pozitivno ocijenili, čak i inače vrlo kritički nastrojeni Vladoje Dukat koji se 1912. vrlo podcjenjujućim tonom osvrnuo na višestoljetni kajkavski književni jezik nazivajući ga „dijalektom bez znatne književne prošlosti“ i govoreći da je „saobraćajni govor prostoga, neobrazovanoga puka“, navodi autorica); *Osmanšćica* iz 1829. (zanimljiva pojava u povijesti hrvatskoga jezika zbog neobičnog odabira polaznoga i ciljnoga jezika, budući da tu povijesnu dramu Ivana Tomka Mrnavića Krizmanić prevodi s čakavsko-štokavske *koine* na kajkavski književni jezik; spomenuti Dukat nije se pozitivno o tome izrazio, nazvavši autora živim primjerom „čudnijih jezikoslovnijeh nazora, što su u nas vladali još do u 19. vijek“, a kako je od takvih ocjena prošlo preko stotinu godina, autorica smatra da je potrebno revalorizirati Krizmanićev rad); *Vetri* iz 1829. (popis naziva jadranskih vjetrova, listak zanimljiv prvenstveno iz sociolingvističkih razloga); *Sveta Rožalija* iz 1831. (prijevod sa štokavske slavonske ikavštine na kajkavski književni jezik djela Antuna Kanižlića iz 1780. godine - autorica smatra da je Krizmanić kajkavski i štokavski poimao kao dva različita jezika te da mu je zasigurno bilo logično narod opismenjavati kajkavskim književnim jezikom u kraju u kojem je živio te da u tome leži motiv njegova prevođenja sa štokavskog na kajkavski jezik); *Zdvojnost* iz 1835. (pjesma F. Schillera s njemačkoga prevedena na kajkavski književni jezik – Krizmanić se prvi put okušao u novomu Gajevu slovopisu; autorica zaključuje kako je taj tekst dokaz da se Krizmanić vrlo rano priklonio ilirskoj grafiji, ali je i dalje pisao kajkavskim jezikom); *Flundra senje zrokujuća* iz 1836. (Krizmanićev prijevod ulomka iz Shakespeareove drame *Romeo and Juliet* na kajkavski jezik, prvo u prozi potom i u stihu, Gajevom grafijom – to je prvi poznati prijevod iz Shakespeareova djela na hrvatski jezik s izvornika, jer je prvi štokavski prijevod *Romea i Julije* s izvornika uslijedio za tek skoro stotinu godina); *Prodečtvo Piuša VI.* iz 1841. (prijevod propovijedi pape Pia VI. s latinskoga, posljednji je Krizmanićev prijevod na kajkavski književni jezik).

Nakon detaljnih opisa navedenih tekstova, autorica piše o utjecaju preporoda na Krizmanićev jezični identitet. Ponajprije se osvrće na pitanje jezičnoga identiteta građana civilne Hrvatske i napominje kako primjer Ivana Krizmanića zorno pokazuje da su izvanjezične okolnosti utjecale na jezično ponašanje pojedinca. Sam je preporod u jezičnome smislu dva puta utjecao na Krizmanića – prve 43 godine svoga života služio se isključivo njemačkim i latinskim da bi 1809. godine počeo pisati narodnim jezikom, i to onim koji je u upotrebi u njegovu kraju – kajkavskim književnim jezikom. Autorica naglašava da su prijevod sa štokavskoga na kajkavski dokaz da je Krizmanić upravo kajkavski jezik smatrao materinjim. No, kada je Krizmanić savladao kajkavski jezik (uz pomoć latinskog i njemačkog i uz podosta truda), u sjeverozapadnoj se Hrvatskoj razbuktao ilirski pokret s idejom o ujedinjenju svih Hrvata u književnom jeziku, zasnovanom na štokavskoj osnovici. Krizmanić je podržavao ilirske ideje, ali se nije odmah priklanjao novom jezičnom rješenju – od 1835. preuzeo je ilirski slovopis, ali tek od 1842. počeo je upotrebljavati ilirsku štokavštinu, čak prevodeći na nju jedan svoj stariji kajkavski prijevod.

Slijedi opis dva Krizmanićeva štokavska teksta: *Hrast kod s. Ladislava na Bistrici* iz 1842. (prvi pisan štokavskim jezikom, malen, ali sadržajno i jezično važan jer daje uvid u to da je Krizmanić bio u bliskom odnosu s Ljudevitom Gajem); *Pogor u Rimu* iz 1843. (štokavski prijevod *Ognja vu Rimu* i ujedno posljednje sačuvano Krizmanićevo djelo na hrvatskom idiomu).

Autorica smatra da tekst *Pogor u Rimu* ima znakovitu ulogu u povijesti hrvatskoga jezika jer „Ivan Krizmanić, jedan od posljednjih korisnika književne kajkavštine, odluči prijeći na štokavštinu pritom prevodeći s kajkavskoga na štokavski, što je sigurnim pokazateljem književnokajkavske jezične smrti, do koje ubrzo po Krizmanićevoj smrti i dolazi“.

Četvrto analizirano razdoblje života Ivana Krizmanića nosi naslov „Život za revolucije i poslije nje (1848-1852)“ (str. 121-124). Autorica navodi kako su se za Krizmanićeva života dogodile Francuska revolucija i revolucionarna događanja 1848. Nakon toga iznosi kratak pregled revolucionarnih kretanja 1848. te navodi i da je 25. svibnja 1848. u Mariji Bistrici, pod Krizmanićevim predsjedanjem, održana korona stubičkoga svećenstva, na kojoj su okupljeni svećenici – reformaši predložili i prihvatili neke reforme svećeničkoga staleža „poput očuvanja katoličkih vjerskih dogmi, ali i ukidanja celibata i nošenja reverende, zatim uvođenja narodnoga jezika u liturgiju, ravnomjerne podjele crkvene imovine, ukidanja povlaštenih staleža“. Dakako, taj je događaj izazvao veliku buru među svećentvom, a Krizmanić je 1849. bio prisiljen napustiti župu. Na sebe je navukao Haulikov bijes, jer je dopustio da se reformski skup održi upravo u poznatome hrvatskom svetištu, a i sam je u njemu sudjelovao. Haulik je najprije u Bistricu poslao revizora, a potom „dao Krizmaniću znak da mora otići u mirovinu“. Tako je Krizmanić posljednje tri godine života proveo u Omilju, na imanju Vjekoslava Štaudara i 1852. je umro u 86. godini.

U ovome poglavlju slijedi još i „Rasprava“ (str. 124-125) u kojoj se ukratko rekapituliraju zaključci o Ivanu Krizmaniću i njegovu radu. Autorica smatra da je dana potrebna revalorizacija njegovih djela jer su ona odraz jezičnih prilika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 19 stoljeću.

U poglavlju „Pogled odozdo – varijabilnost jezika Ivana Krizmanića“ (str. 127-176) autorica interes pomiče na Krizmanićevu jezičnu upotrebu. Njegovi su kajkavski i štokavski tekstovi transliterirani i stvoren je elektronički korpus, odabrane su grafijske i jezične varijable u kajkavskom dijelu Krizmanićeva korpusa, koje će se pomnije analizirati na fonološkoj i morfološkoj razini.

U cjelini „Varijabilnost na grafijskoj razini“ (str. 130-140) autorica naglašava kako ideja o strukturnoj varijabilnosti, kao esencijalnome svojstvu jezika, čini temelj moderne sociolingvistike te da se varijabilnost obično promatra na fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini, jer je ortografska razina tretirana kao izvanjezična. Ona je, za razliku od ostalih, podložnija vanjskim faktorima i može se razumjeti samo ako se uzmu u obzir i izvanjezične i unutarjezične silnice koje djeluju na njezino oblikovanje. Također naglašava da se u novije doba ortografske varijable promatraju sociolingvistički te se uzimaju u obzir dob, spol, obrazovanje i društveni status osobe koja piše. Stariji tekstovi imaju brojne ortografske varijable, teško ih je povezati s društvenim varijablama koje se uzimaju u obzir u današnjim sociolingvističkim istraživanjima zbog nedostatnih podataka, ali i zbog homogenosti istraživane skupine (primjerice, navodi autorica, srednjovjekovni su pisci najčešće muškarci). No, zato se mogu uzeti u obzir varijable poput stila, registra i vrste teksta. Teme vezane uz ortografske varijable mogu biti veliko početno slovo, (ne)

sastavljeno pisanje riječi, rastavljanje riječi na kraju retka i sl. U ortografske varijable uključene su i grafijske. Grafijska slika jezika izraz je njegova vizualnog identiteta. Svaki je izbor pisma važan i za njega postoji jak motiv. Grafijska slika kajkavske Hrvatske nije iznimka te zrcali složene političke, kulturne i gospodarske odnose i zato je bitno razmotriti Krizmanićeve izbore slovopisa. S obzirom na to da se rad bavi jezikom pisca, promatra varijante povezane s raznim fazama njegova života, kada je zbog izvanjezičnih utjecaja moglo doći do promjene.

Prije negoli prijeđe na detaljnu grafijsku analizu jezika Ivana Krizmanića, autorica napominje kako je kajkavski književni jezik pisan latiničnim slovopisom, nastalim po ugledu na mađarsku grafiju. Sam Krizmanić je pet prijevoda na kajkavski književni jezik napisao starom kajkavskom grafijom, dok je posljednja tri pisao Gajevim slovopisom. Autorica se nadalje bavi grafijskom analizom. Detaljno je obrađena i dostupna svim zainteresiranim čitateljima, a u njezin bi pregled bilo preopširno ulaziti.

Slijedi naslov „Varijabilnost na fonološkoj razini“ (str. 141-151). Fonološka je varijabilnost povezana s anatomijom govornih organa, s lingvističkim kontekstom te geografskom i društvenom pozadinom govornika. Autorica ukratko opisuje osnovne fonološke značajke jezika Ivana Krizmanića. Najavljuje kako će se dodatno istražiti nekoliko fonoloških varijabli u pojedinačnim tekstovima i cjelovitom korpusu, a varijante će se usporediti sa zapisima u starokajkavskim rječnicima te sa zaključcima do kojih dolazi Šojat, kako bi se razumjelo zašto i u kojoj mjeri Krizmanić upotrebljava određene varijante. Slijedi detaljna analiza, popraćena tablicama, određenih fonoloških varijabli, a na kraju svega „Rasprava“ u kojoj se iznose zaključci i otvaraju pitanja na osnovu istraženih varijabli te se navodi i kako bi u budućnosti bilo dobro analizirati i jezik Ignaca Kristijanovića, suvremenika Ivana Krizmanića i posljednjega kajkavskog gramatičara.

„Varijabilnost na morfološkoj razini“ (str. 152-160) posljednja je razina na kojoj autorica promatra varijabilnost u korpusu Ivana Krizmanića. Navodi klasifikaciju gramatičkih varijabli prema povijesnosociolingvističkoj literaturi. Morfološke se varijable mogu analizirati u vezi s vanjskim, društvenim faktorima, a autorica najavljuje da će sama analizirati tek nekoliko Krizmanićevih morfoloških varijabli koje su primijećene tijekom čitanja njegovih djela. Sve su odabrane varijable paradigmatškog tipa (padeži i glagolski nastavci). Slijedi detaljna morfološka analiza, popraćena brojnim tablicama, a u „Raspravi“ na kraju cjeline autorica iskazuje zaključak da i na morfološkoj jezičnoj razini postoji varijabilnost kod Ivana Krizmanića i njegovih književno-kajkavskih djela. Iznose se i zaključci usporedbe Krizmanićevih varijabli s jezičnim opisom u gramatici Ignaca Kristijanovića.

„Kontrastivna analiza jezika *Ognja vu Rimu* (1820) i *Pogora u Rimu* (1843)“ (str. 161-176) posljednja je tekstualna podcjelina u ovome poglavlju. Bavi se pogledom „odozdo“, tj. mikrorazinskom analizom, koja donosi grafijsku, fonološku, morfološku i leksičku usporedbu navedena dva teksta. Autorica dotiče gramatičke pogreške do kojih dolazi upravo zato što je Krizmaniću ilirska štokavština nov jezik, kojim počinje pisati tek u starijoj životnoj dobi, te nudi pretpostavke odakle je Krizmanić crpio kajkavsko-štokavske leksičke ekvivalente. Navodi da je cilj ovoga dijela analize pokazati s kakvim se problemima susretao kajkavac koji je sredinom 19. stoljeća prešao na štokavštinu. Također, usporedba i analiza Krizmanićevih tekstova zorni je prikaz „umiranja jednoga trostoljetnoga književnog jezika“. Slijedi najavljena analiza te su čitatelju ponuđena i moguća objašnjenja o tome odakle je Krizmanić učio štokavski.

Slijedi poglavlje „Zaključci i znanstveni doprinosi istraživanja“ (str. 177-180). U tome završnom dijelu knjige autorica rekapitulira ciljeve istraživanja koji su bili zadani vrlo široko te su stoga zahtijevali i višedimenzionalan teorijski okvir istraživanja. Izvanjezične su silnice dvaput utjecale na Krizmanićev jezični identitet, a iz toga slijedi zaključak da je jezični identitet kao socijalna kategorija promjenjiv, nije unaprijed zadan, već ovisi o društvenom i povijesnom kontekstu, o društvenim pritiscima i osobnim odabirima. Autorica napominje kako je ideologija standardnoga jezika često uzrokom što su povijesti određenih jezika ispričane kao povijesti standardnog jezika te smatra da je potrebno više objektivnosti kako bi se sagledala cjelovita povijest hrvatskog jezika, kako bi se u obrazovni proces uključile teme iz nestandardnih povijesnih idioma i kako bi se dobila realna slika o hrvatskome kulturno-jezičnom nasljeđu.

Autorica navodi kako najvećim doprinosom knjige smatra: provedbu analize na makro- i mikro-jezičnoj razini, upotrebu višedimenzionalnog teorijskog okvira, upotrebu teorijskog i metodološkog koncepta povijesne sociolingvistike, revalorizaciju Krizmanićeva prevodilačkog stvaralaštva, pronalazak dosad nepoznatih tekstova Ivana Krizmanića, dokaz da se on u zreloj dobi pridružio ilirskom pokretu te analizu Krizmanićevih varijabli kao podlogu za daljnja istraživanja varijabilnosti u kajkavskom književnom jeziku.

Autorica smatra da bi u daljnjim istraživanjima svakako trebalo proširiti analizu Krizmanićeva jezika obradom drugih jezičnih varijabli. Povijesnosociolingvistička analiza jezika Krizmanićevih suvremenika i prethodnika dala bi odgovore na neka pitanja postavljena u knjizi. Vezano uz kajkavski književni jezik, autorica napominje da bi bilo zanimljivo istražiti dijatopijsku varijaciju, ali i stratifikacijsku varijaciju, a od neprocjenjive bi važnosti bilo oformiti elektronički korpus svih starokajkavskih djela za potrebe analize na svim jezičnim razinama, registrima i žanrovima, čime bi kajkavska jezična baština postala pristupačnija kako istraživačima, tako i čitateljima.

Slijede još ove cjeline: „Bibliografija“ (str. 181-197) koja uključuje „Sekundarnu literaturu“ i „Izvore“; „Prilozi“ (str. 199-242) koji donose Krizmanićeve tekstove – kraće u cjelovitu obliku, a opširnije u odlomcima; „Popis slika“ (str. 243); „Popis tablica“ (str. 244); „Krizmanićev život među povijesnim faktima“ (str. 245-258) koji donosi tablični kronološki prikaz događaja iz života Ivana Krizmanića, kao i značajnih povijesnih, jezičnih i književnih događaja te „Kazalo osobnih imena“ (str. 259-264).

Na kraju možemo zaključiti da će knjiga Bojane Schubert zasigurno pronaći svoj put do brojnih „kajkavoljubaca i kajkavoznalaca“, jer osim što nam donosi priču o zanimljivom pojedincu u burnim vremenima, predstavlja važan doprinos poznavanju i vrednovanju kajkavskoga jezika, rasvjetljava predrasude i potiče daljnja istraživanja koja bi mogla pripomoći tome da kajkavski jezik u percepciji svijetu nas ponovo stekne status kakav mu, s obzirom na njegovu prošlost, objektivno pripada. Sama nam autorica s pravom poručuje da se „o kajkavskome jeziku može i mora još govoriti“, a za početak krenimo s čitanjem o njemu.

Danijela Duvnjak

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

51

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2019.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 51, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher
Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Inga Vilogorac Brčić

Izvršni urednik / Executive Editor
Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board
Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*
Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*